

МУДРІСТЬ НАРОДНА

Узбецькі прислів'я та приказки

МУДРІСТЬ НАРОДНА

Збірник одинадцятий

© Видавництво «Дніпро», 1975.

УЗБЕЦЬКІ ПРИСЛІВ'Я
ТА ПРИКАЗКИ

Упорядкував та переклав
Віктор Муха

Видавництво художньої літератури
«Дніпро» Київ — 1975

C(Y36.)
Y34

у $\frac{70500-116}{M205(04)-75}$ 110-75

ВСТУПНЕ СЛОВО

Фольклор завжди був гордістю узбецького народу. Важко перелічити усе створене ним за його багатовікову історію. Ще в першій половині першого тисячоліття до нашої ери на території нинішнього Узбекистану народ складав пісні-плачі про загиблих героїв. Відголоски цих пісень-плачів дійшли і до наших днів, бо народ передавав їх із покоління в покоління, із уст в уста. А про те, що вони були створені саме в той час, свідчать окремі написи на старовинних могильниках, уривки з пісень-плачів, окремі прислів'я і приповідки, вирізьблені невідомими майстрами на кам'яних плитах.

Творами усної народної творчості пізніших часів стали дастані-поєми, легенди, казки, прислів'я. Найвідомішими серед них є «Алпамиш», цикл дастанів «Гьор-огли», що складається із сорока поем, дастан «Тахір і Зухра». Велика кількість окремих висловів та афоризмів із цих творів назавжди увійшли в мов-

ну скарбницю жителів Фергани, Самарканди, Бухари.

Неоціненний вплив на подальший розвиток узбецької культури, зокрема й фольклору, мала передова російська культура. Водночас кращі зразки народної творчості узбеків стали надбанням російського та інших народів Росії. Відбувалося своєрідне взаємопроникнення, взаємозбагачення культур. Тож і не дивно, що в багатьох зразках народної творчості росіян, казахів, таджиків, киргизів, узбеків та інших народів знаходимо мовби тематичний перегук. Так, серед російських прислів'їв та приказок є чимало таких, у яких народ засуджував вплискувачів, багатіїв, висловлював свою ненависть до деспотичного ладу, до чиновників, духовенства. Те ж саме бачимо і в узбецьких прислів'ях та приказках, у яких узбеки дошкульно висміювали представників панівних кіл, облудність релігії, духівників.

Велика Жовтнева соціалістична революція докорінно змінила долю узбецького народу, відкрила йому шлях до нового життя, до активної творчості, сприяла духовному розвитку кожної людини. За роки Радянської влади в Узбекистані небачено розквітла народна творчість,

з'явилося багато пісень, легенд, поем-дастанів. Найвідомішими серед них стали епічні поеми-дастани «Маматкарим Палван», «Джизакське повстання», «Ачплдав», «Товариш Ленін», «Озеро Хасан», «Герої Нарпаю» та інші.

Багатий узбецький фольклор також прислів'ями та приказками, які узбеки бережуть як найбільше своє багатство, поповнюючи його день у день, рік у рік.

Прислів'я та приказки, ці коштовні зерна узбецького фольклору, в Узбекистані можна почути скрізь. Ними пересипають узбеки свою мову, роблячи її образною, емоційною, дотепною. Вони є неодмінним атрибутом веселих словесних посидинок, які в Узбекистані називають аскіями. Коли зберуться в чайхані за піалою запашного чаю кілька любителів позмагатися в дотепності, скільки тоді можна почути різних історій та веселих пригод славнозвісного Насреддіна, солодких газелей Алішера Навої, гнівних віршів Фурката, Хамзи, влучних прислів'їв та приповідок.

Прислів'я та приказки передає народ від покоління до покоління, відшлифовуючи їх, відточуючи, оновлюючи. Ті з них, в яких утверджується добро, засуджується зло, лишилися в активному фонді

і сьогодні, багато застарілих вийшло з ужитку, перейшло в пасивний фонд. Чимало прислів'їв та приказок сприймаються в наш час по-новому, наповнилися новим змістом. Нарешті, було створено сотні прислів'їв та приказок, що яскраво відображають зміни, які сталися в суспільному житті й свідомості узбецького народу в радянську добу. Ось деякі з них: «Громадою ворогів подолаєм», «З'явився сусіда — прибула підмога», «Де колись була байська земля, шумлять врожасм колгоспні поля», «За комуністами підеш — світлу дорогу в життя знайдеш» та інші.

Збирачами, популярними виконавцями, а також і творцями багатьох фольклорних творів, зокрема прислів'їв та приказок, стали узбецькі радянські народні поети-бахші Ергаш Джуманбульбуль, Фазил Юлдаш, Пулкан, Іслам-шоір. Вони так само, як і свого часу народні поети Машраб, Гульхані та інші, збирали прислів'я й приказки, а також творили нові пісні, присвячені нашій соціалістичній дійсності, будівництву нового життя. Прислів'я і приказки збирав протягом усього життя видатний узбецький письменник, поет, драматург, музикант і художник Хамза Хакім-заде Ніязі. Їх він

теж використовував у своїй творчості. Збирачами перлин народної мудрості стали й інші узбецькі літератори: Абдула Кадирі, Айбек, Шейхзаде, Аскад Мухтар — та багато вчених-фольклористів. Певна річ, зібрані зразки народної творчості видавалися в різний час узбецькою мовою, перекладалися мовами інших народів.

Першим виданням узбецьких прислів'їв та приказок радянського періоду є збірник «Прислів'я і афоризми», упорядкований Буюком Карімі (Ташкент, 1939).

Кілька видань витримав збірник узбецьких прислів'їв та приказок, упорядником якого є Вахаб Рузіматов. Це — найповніший збірник, який з кожним виданням доповнювався.

При впорядкуванні пропонованого українському читачеві збірника «Узбецькі прислів'я та приказки» використано такі джерела: «Приказки» (Ташкент, 1951. Упорядник Гульхані); «Узбецькі прислів'я та приказки» (Ташкент, 1959. Упорядник Вахаб Рузіматов); «Перлини народної думки» (Ташкент, 1972); «Антологія узбецької поезії» (Ташкент, 1962); «Узбецько-російський словник» за редакцією С. Ф. Акабірова, З. М. Магруфова, А. Т. Ходжаханова (Москва, 1959) та ін.

Українською мовою збірник узбецьких прислів'їв та приказок виходить уперше. До нього увійшли найкращі зразки цього жанру, які в яскравій, образній формі відтворюють життя, трудовий досвід та побут узбецького народу, його спостереження над природою, над стосунками між людьми, погляди на мораль, етику тощо. Сподіваємося, що українському читачеві припаде до душі цей збірник, який сприятиме взаємозбагаченню культур братніх народів.

Віктор Муха

Радянські народи живуть у дружбі й згоді

**Ленін бачив усі країни світу,
чув шум найдальших рік.**

○

**Вогонь Ленінового серця зігріває
нас і сьогодні.**

○

Ленін дав свободу трудовому народу.

○

Ленінська воля — то наша доля.

○

Йдемо ленінським шляхом.

○

**До щастя і свободи веде партія
народи.**

За комуністами підеш — світлу
дорогу в життя знайдеш.

○

Наша власть — баям зась!

○

Де колись була байська земля,
шумлять врожаєм колгоспні поля.

○

У Радянському Союзі всі живуть
як вірні друзі.

○

Хто в Москві й Ташкенті не бував,
той красп не бачив.

○

Єдність і братерство — велика сила.

○

Без єдності немає сили.

○

У нашій дружбі — наша сила.

○

Людина людині потрібна.

Людина, яка лиш на себе надіється,
скоро надірветься; у людини, яка
на народ спирається, мрії завжди
збуваються.

○

Стежка на дорогу виведе, дорога
до народу приведе.

○

Будеш разом з народом — джигітом
станеш, одірвешся від народу —
прахом станеш.

○

Живи для людей, тоді й люди для
тебе житимуть.

○

Хто себе не вмів шанувати, той
і людей не шанує.

○

Той не людина, хто не дбає про
народ.

○

Є в тебе кінь — подорожуй, розум
маєш — з людьми спілкуйся.

Громадою й гори пересунею.

○

Дружба й гору з місця пересуне.

○

Докупи зійтися — річкою стати,
нарізно розійтися — струмками стати.

○

Якщо всі разом шукати підуть,
навіть те, чого нема, знайдуть.

○

Гарна овчина не розірветься,
згуртована громада не розпадеться.

○

Громадою і ворогів подолаємо.

○

Якщо сорок родів порідняться,
їм вороги не страшні.

○

У громади — палата розуму.

○

Добрій син людей гуртує, лихий —
роз'єднує.

На громаду каменем не замірайся.

○

Громаді на рот сита не накинеш.

○

Один кінь куряви не здійме, а якщо
й здійме, то слави цим не здобуде.

○

Хто працює разом з громадою,— має
серце, як у лева.

○

Помах молота — тисяча помахів
голки.

○

Громада дмухне — буря зніметься,
громада по краплі води бризне —
море буде.

○

Від громади і прудкий олень
не втече.

○

Ціну джигітові знає не його брат,
а народ.

З'явився сусіда — прибула підмога.

○

З крихт купа буде, з крапель — море.

○

Крапля до краплі — озеро буде.

○

Сила солому ломить.

○

Усі пси заодно, коли вовк у кишлаку.

○

Із одного зернятка каші не зварш.

○

**Хоч твоє житло й тісне, зате
в твоєму серці просторо.**

○

**Не кажи про ворогів, що сильні,
наважився — подолаєш, а скрутно
стане,— друзі допоможуть.**

○

**За Радянську Вітчизну життя
не жалій.**

За рідний край життя віддай.

○

Батьківщина люба — мати рідна.

○

**Людина без Батьківщини —
як соловей без пісні.**

○

**Соловей троянду любить, людина —
Вітчизну.**

○

**Соловей любить свій квітник,
людина — край рідний.**

○

**Краще в рідній стороні чабаном
бути, як на чужині султаном.**

○

**У рідному краю і стежка, і камінь
знайомі.**

○

**Хто своє добро втратить, той сім літ
по нім ридає; хто Вітчизну втратить,
до кінця життя страждає.**

Кожному мила сторона рідна.

○

Пташка до гілки горнеться.

○

**Кажуть, у чужому краю золото є,
а підеш туди,— не знайдеш і міді.**

○

**Хто троянду любить, той нехай
полюбить і колючки.**

○

**Не гріх, що заблукав, аби до рідного
вогнища вернувся.**

○

**Бився, перебивався, через гори
перебирався, на чужині був,
а додому повернувся.**

○

**Не поривай зв'язків з народом і тоді,
коли з рідних місць виїхав.**

○

**Рідний край твій процвітає —
обличчя твоє не пожовкне.**

Захищатимеш країну рідну — вона
буде процвітати, а ні, то й дім твій
на руїни перетвориться.

○

І перепел не всюди однаково співає.

○

Дерево росте на одному місці.

○

Стежка на дорогу введе, дорога до
рідної оселі приведе.

○

У кого на подвір'ї людно, тому й на
вулиці не страшно.

○

Під однією рукою два кавуни
не втримати.

○

У всіх, хто пливе на одному судні,—
доля єдина.

○

Сад, якщо його доглядати, буде
садом і принесе радість.

У чужому краю й орла вороною
звуть.

○

Нехай і рідні нема, а за краєм
рідним серце ниє.

○

Свій дім оберігай, але й сусіда
злодієм не називай.

○

Хто за праве діло стоїть,— завжди
переможе.

○

Хто на нашу країну нападе,—
завжди собі смерть знайде.

○

Наша армія не сама — з нею вся
країна.

○

Де вороги не були, а погібелі
не минули.

○

Де мужність, там перемога.

На героя й слава біжить.

○

**Прийняв присягу — покажи в бою
відвагу.**

○

Відвага мед п'є.

○

Дисципліна — мати перемоги.

○

**Берись за діло дружно, не буде
сутужно.**

○

Працюй ударно, — житимеш гарно.

○

**Раїс¹, бригадири — в колгоспі
командири.**

○

**Той, хто весь час іде вперед, подолає
будь-яку гору.**

¹ Раїс — голова колгоспу.

**В одних турбота: «Де робота?»,
в інших турбота: «Що з'їсти?»**

Праця приносить задоволення.

○

Людину шанують за працю.

○

Щоб тебе шанували, шануй працю.

○

Сам про себе не кажи, ділом покажи.

○

**Непримітне ремесло, зате славу
принесло.**

○

Роботящим рукам усе під силу.

○

Рукам робота, душі — свято.

**Молоток у роботящих руках
і в камінь цвях заб'є.**

○

**Хто любить трудитись, тому без діла
не сидиться.**

○

**Полюбиш працю — і вона тебе
полюбить.**

○

**Годуватимеш коня — буде кінь,
переслідуватимеш ворога —
переможеш.**

○

**Хто робить, той їсть, хто не робить,
той потилицю чухає.**

○

Один день рік годує.

○

Плоди літа — скарби зими.

○

**Робота збуджує апетит, та ледар
однак тікає від неї.**

**Уникатимеш роботи — не матимеш
хліба у роті.**

○

**Якщо ти землероб — на полі роби,
якщо воїн — захищай працю
землероба.**

○

**Захочеться верблюдові колючки,—
шию простягне.**

○

**Добре діло втіха, коли вона
справі не завадить.**

○

**Зроби діло як слід, а тоді той¹
влаштууй.**

○

**Земля — мати багатства, праця —
його батько.**

○

**До роботи кличуть — хитрує,
до столу — завжди перший.**

¹ Т о й — банкет.

Одні — бавовну збирати, інші —
до арика в тіні полежати.

○

У ледаря руки короткі,— до роботи
не доходять.

○

Охочий до готового.

○

Коли ти орач — ори та переорюй,
коли вчений — пиши та переписуй.

○

Перед вченим язика свого
притримуй, перед майстром — руку.

○

Ткач тче, як уміє, читач читає,
що розуміє.

○

В умілих руках і сніг спалахне.

○

Кажи «хоп»¹, а діло роби.

¹ Х о п — гаразд.

Діло роби, а лінощі геть жени.

○

Як без діла сидіти, краще задарма робити.

○

Бачив я, як коржа їв той, у кого поперек від роботи не болів.

○

Порожній мішок не стоятиме.

○

Витрачай по прибутках.

○

Якщо сидіти склавши руки, то й цілої гори припасів не вистачить.

○

Хто в борг харчується,— завжди голодний лишається.

○

Не сіяз, не жав, а на тік перший прибіг.

Воду товкти — вода і буде.

○

Розмов багато — діла мало.

○

Боягуз і ледар — друзі.

○

**Доброму джигітові й сімдесяти
ремесел мало.**

○

У ледачих і молоко не скисне.

○

**Ранні пташки росу п'ють, а пізні
сльози ллють.**

○

**Добув їжу чесною працею, то й на
вулиці обідай.**

○

**Без хліба не проживеш, словами
ситий не будеш.**

○

Не пнися, якщо не дістанеш.

**Якщо старатимешся — діждешся,
коли зелені персики дозріють
і солодкими стануть.**

○

Бий молотом, а не ковадлом.

○

Стомленого не торсай.

○

**Кинеш працю невміючи, вона
вдарить тебе по голові й спині.**

○

Діло майстра величає.

○

**Посадив мій дід шовковицю,
а виросла добра слава.**

○

**Не берись за справу, якої не знаєш,
а взявся — не осоромся.**

○

Сусід сусіда рано вставати навчив.

Щоб навчитись плавати, треба лізти у воду.

○

Не обдурюй землю — себе обдуриш.

○

Поки землі не нагодуєш, сам ситий не будеш.

○

Земля голодна — сім'я голодна.

○

Нагодуєш землю — виросте врожай, не нагодуєш — виросте біда.

○

Посієш ячмінь — ячмінь і вродить, посієш пшеницю — пшеницю збереш.

○

Добре посієш — легко пожнеш.

○

Добре діло зробити ніколи не пізно.

○

У всякого діла є кінець, труднощі мають межу.

Поспішиш — не завжди знайдеш те,
що шукаєш.

○

Один день поквапився,— на сорок
днів розуму позбувся.

○

Маленьке діло краще за велику
розмову.

○

Влітку на зиму не можна надіятись,
взимку інші турботи будуть.

○

Згаєш весну — наплачешся восени.

○

Танцюй, коли грають.

○

Час упустив — щастя упустив.

○

Даси — візьмеш, посієш — пожнеш.

○

Хороше господарство — рай,
погане — пекло.

Урожай від кетменя залежить.

○

Вода — душа врожаю.

○

Гнів затамуєш — виграєш, діло
знехтуєш — програєш.

○

Посієш — пожнеш, повудиш —
зловиш.

○

Влітку попрацюєш — узимку
розкошуватимеш.

○

Коли маєш щось робити в п'ятницю,
готуйся до цього в четвер.

○

Праця подвійна — прибуток
подвійний.

○

Добре попрацюєш — смачно з'їси.

○

Не бійся роботи, бійся докорів.

І в червні руки мерзнуть, коли діло
не до душі.

○

Не чапан¹ нагріє, а праця.

○

Хто горобців боїться,— проса не сіє.

○

Діло породжує діло.

○

Тільки почни, а робота піде.

○

Недалеко гора, якщо її видно.

○

Пішов танцювати — танцюй.

○

Від чесної праці не постарієш.

○

Зрубав один карагач,— посади
десять.

¹ Ч а п а н — кожух.

Золото пізнається у вогні, людина — у праці.

○

Вогонь спалить, земля прогодує.

○

У кого земля багата, у того й країна заможна.

○

Земля не старіє, сонце не гасне.

○

Прудкі ноги годують, гострий язик губить.

○

Нажите нечесно на користь не піде.

○

Балачок повен мішок, а діла ні на гріш.

○

Під осінь і курчата курми стають.

○

Ситий кінь не стомиться.

Сам плов варив — їж і хвали.

○

Ледачий сидячи спить, лежачи працює.

○

Ледачому і в будень завжди свято.

○

**У старанного в мішку густо,
у лінивого — пусто.**

○

**Щоб діло кінчити, треба терпіння,
а в ледачого його нема.**

○

Лежати — дрижаки хапати.

○

Ледаря навіть пес не слухається.

○

**На вулиці: «Гей, гей!», а дома:
«Ой, ой!»**

Кінь гарбу тягне, а пес тіль.

○

Кваця не язиком, а ділом.

○

Поки обережний міркує, рішучий діло зробіть.

○

Старанний діло завершив, ледачий день кінчив.

○

Той, хто сидить на порозі, що знайде? А той, хто йде по дорозі,— напевне знайде.

○

Доручи дитині діло, а сам слідом за нею бігай.

○

Серце матері — в синові, серце сина — на полі.

○

Не залишиться тюк на дорозі, якщо в каравані є верблюд одногорбий.

Рук не намочивши,— не вмиешся.

○

Щоб зловити тигреня, треба зайти до тигрового лігва.

○

Ходить ткач без пояска, п'є гончар із черепка.

○

Де добре починають, там добре й кінчають.

○

Кінь добуває ногами, людина — руками.

○

Не тряси дерева, на якому уже нема плодів.

○

Не ховай у пазуху порожніх горіхів.

○

Сама вода була рідкою,— що ти зробив, щоб вона стала густою?

Гусак грає на карнаї, качка — на сурнаї¹.

○

Будуй греблю, поки вода не прибула.

○

Фатіма лягла, а Зухра встала.

○

«Верблюда бачив?» — «Ні». — «Коня бачив?» — «Ні».

○

Ні ткати, ні читати.

○

Горобець хоч і розжиріє, все одно і однієї чакси² не потягне.

○

Зроби все, що можеш, а не сиди склавши руки.

¹ Карнаї, сурнаї — народні музичні інструменти.

² Чакса — старовинна міра ваги (приблизно третина пуда).

Цілий день орав, лиш уночі
відпочивав, і мій овечий малахай
соболеним став.

○

Якщо кінь натомиться, він
і в удилах воду питиме, якщо
джигітові трапиться діло, він
і в чоботях річку перейде.

○

У руді справжнього джигіта — сила
левової лави.

○

Добро джигіта в землі.

○

Побачить коня — кульгає, побачить
воду — пити хоче.

○

Не нарікай на бджолину отруту,
згадуй про мед бджолиний.

○

Кого бджоли не кусали, той цінні
меду не знає.

○

Швидко побіг, та хутко стомився.

Не вмирай, мій коню,— весна
прийде, конюшина виросте.

○

Кетмень знає, хто його клепає,
а земля — хто її обробляє.

○

Не породілля мучилась, а повитуха.

○

«Ти що робиш?» — «Нічого». —
«А ти?» — «Йому допомагаю».

○

Верблюдяча ноша верблюденяті
дісталась.

○

Немічний кінь услід за лошам
шкандибає.

○

Жару — смажити, вітру — віяти.

○

Торговець торговця сім літ
наздоганяє, а орач орача за рік
переганяє.

Ноги носять, руки годують.

○

Одно роби, другого не псуй.

○

Спокій воду п'є, неспокій — мед.

○

Земля — сховище, вода — скарб.

○

Прудкий за обідом, повільний
у роботі.

○

Що наготуєш, те й з'їси.

○

Що наготуєш, те й на дастархан¹
покладеш.

○

Коржі з неба не падають.

○

Любиш коржі їсти — добудеш
і дрова.

¹ Д а с т а р х а н — скатертину.

І вода гниє, коли застоїться.

○

**Воду проводив мудрий, а насіння
сіяв кожний.**

○

Арик один провів, а воду п'ють сотні.

○

І курці потрібна вода та їжа.

○

**Побачимо, що буде, коли з води
решето витягнемо.**

○

**Користі на п'ятак, а шкоди
на четвертак.**

○

**Тому, хто мед добуває, від бджіл
перепадає. Тому, хто троянду рве,
від колючок дістається.**

○

**Качка пливе річкою, бо не піде
стежкою, дрохва йде стежкою,
бо не попливе річкою.**

Шукай скарб у землі.

○

Не нарікай на небо, коли врожай поганий.

○

Хто мало говорить, той більше робить.

○

**Щоб не справа взяла тебе в роботу,
а щоб ти її взяв у роботу.**

○

**Діла доброго — відрада, діла
лихого — отрута гірка.**

**Аллах лякає дехканина громом,
чорт — рогом, а мулла —
аллахом**

**Бідному млин по черзі, баєві —
по багатству.**

○

**Хто з грошима,— розкошує, хто без
грошей,— бідує.**

○

**Халву поїв управитель, а кийка
скуштував прохач.**

○

**Багач вихваляється — кожен слухас,
бідний похвалиться — кийка
заробить.**

○

**Чим тільки багач не похваляється,
чим тільки бідак не перебивається.**

Багатії та мулли однаково безсовісні.

○

Тоді мулла з дороги збився, як на чужий хліб зазіхнув.

○

Не шукай ніг у змії, не проси в борг у мулли.

○

У ішана п'ять шлунків, та один завжди порожній.

○

Попадеться мій ішак муллі,— він і його з'їсть.

○

Ні кола ні двора, тільки й ходу, що з брами та в воду.

○

У мулли чалма біла, а серце чорне.

○

У мулли все долоня свербить.

○

З муллою не жартуй.

Не зачіпай п'яного, божевільного
і муллу.

○

У мулли очі заведющі, руки
загребущі.

○

Ситий мулла гірший за голодного
вовка.

○

Родись, женись, помирай — за все
муллі гроші давай.

○

У мулли й гроші водяться.

○

Пазуха простора у мулли, рука
загребуща у мулли.

○

У лисиць та шакалів — одне лігво,
у мулл та ішанів — одна мова.

○

Скорпіон своїх звичок не міняє.

Дароване муллою кишку проколе.

○

Ти бідний, я ще бідніший, дай мені свою сорочку.

○

Краще ляпаса від бідного дехканина заробити, як у мулли плов їсти.

○

Бідняк просить з мольбою, мулла відповідає з похвальбою.

○

Не жди милості від мулли.

○

Коли треба брати, бере, як лис, коли треба дати, дає, як бек.

○

Не довіряй сановникам та емірам.

○

І казій, і муфтії — усе байські прислужники.

○

Не пий води із бекового джерела.

Не радій, що сніг іде: за снігом
будуть морози, не радій, що бек іде:
за беком ідуть погрози.

○

Ледве бідняк голову підвів, а бек
уже ціпок заніс.

○

Багатій нарядився: «Мені бог
послав!» Бідняк нарядився:
«Звідки ти взяв?»

○

Дармові гроші боком вилізуть.

○

Ханові — країна та воїни, синові
дервіша — мечеть і богадільня.

○

Ну і хитрий ти, боже!

○

У духівників і хаїт¹ — траур,
і п'ятниця² — траур.

¹ Хаїт—мусульманське релігійне свято.

² П'ятниця—за мусульманськими дог-
мами, день відпочинку.

Нехай говорить байський син, хоч
він і шепелявий.

○

Просив у неба — не мав,
потрудився — дістав.

○

Спутай спершу аргмака¹, а потім
кажи: «Аллах допоміг!»

○

Той, хто весь час дивиться в небо,
спіткнеться.

○

Година тверезих роздумів дасть
більше користі, ніж цілий рік
служіння богам.

○

Народиться місяць — для нього,
народиться день — для нього. Вся
увага йому, всі стараються для
нього.

○

Ішан і мулла — два чоботи пара.

¹ А р г а м а к — порода коней.

Гроші на бочку — і я навіть від раю
ключі тобі дам.

○

Тримайтеся мене — і я проведу вас
неушкодженими навіть по мосту
«сират»¹.

○

Не наступай змії на хвіст, а муллу
не дражни.

○

У тихій мечеті чорти водяться.

○

Саранча не сіє, не жне, а задарма
жере.

○

У мулли очі лякливі, а руки сміливі.

○

Сулейман помер — диви звільнилися.

¹ Міст «сират» — згідно мусульманського вчення, це міст над пеклом, по якому мають проходити душі померлих: грішники попадають до пекла, праведники проходять до раю.

Мулла прагне бути схожим на
ангела, та в ньому шайтан сидить.

○

Палиця ішана — двоюрідний брат
ціпка пророка Мойсея.

○

Голова в ішана лиса, та вдача
у нього колюча.

○

Хоч гадюка зовні й гладенька,
всередині у неї отрута.

○

Мулла крутиться, як курка, що
обпекла ноги.

○

Не аллах допоможе, а наука.

**Дерево міцне корінням,
людина — друзями**

**Від серця до серця дорога завжди
знайдеться.**

○

Вірність одному — вірність тисячі.

○

Радість друзів — твоя радість.

○

Життя без друга — харч без солі.

○

**Тіло прикрашає одяг, душу —
дружба.**

○

**Краще турботливий друг, аніж
байдужий родич.**

Хоч і далеко від ока, та душа поряд.

○

Що маємо — не бережемо,
а втративши,— плачемо.

○

Заради друга й отруту вишій.

○

Лік друзів у серці.

○

Близькому другові не кажи лихого
слова.

○

Не смійся з друга.

○

Якщо не знаєш людини, придивись
до її друга.

○

Не маєш друга — шукай, знайшов —
бережи.

○

Серце за гроші не купиш.

Друга на базарі не купиш.

○

**Знайшов рівного собі по зросту, та
не знайшов однакового по серцю.**

○

Друг пізнається в біді.

○

**Якщо нема поради від друга, то кинь
свою тюбетейку на землю і радься
з нею.**

○

**Кого стрінеш уперше — знайомий,
удруге — близький знайомий.**

○

**Добро втратив — наживеш, близьку
людину втратив — не вернеш.**

○

Образа — рідна сестра ворожнечі.

○

Той, хто ранить тобі душу, — не друг.

○

**Друг напився — на недруга
перетворився.**

Річ гарна — нова, друг хороший — старий.

○

Вода вгамується, а ворог — ніколи.

○

Підступний друг небезпечніший за відвертого ворога.

○

Не вір усмішці ворога.

○

І мертвий лев дужчий від живої миші.

○

Нехай твій ворог буде як мишеня, але ти повинен мати силу лева.

○

Через одного може постраждати тисяча, через тисячу—десятки тисяч.

○

Була б голова ціла, а тибетейка знайдеться.

Потрухи не стануть м'ясом, ворог — другом.

○

Жди після цього дружби від друга!

○

Хто ворога пожаліє,— сам загине.

○

Краще ціпок у руці, ніж поганий супутник у дорозі.

○

Якщо ворог сміється,— він твою таємницю вивідав.

○

Лихій людині і вдень і вночі темно.

○

**Чого, чого тільки сон не покаже;
чого, чого тільки ворог не накаже.**

○

Добро пам'ятай і зла не забувай.

○

**Піднімай палицю на того, хто
на тебе дрюк підняв.**

**Хто чужому щастю не радіє, той
і собі ворог.**

○

**Уникай того, хто намовляє на друга
твого.**

○

**Погане лоша конем стане, лихий
приятель — недругом.**

○

**Пола рукавом не стане, ворог —
другом.**

○

**Знайшов гаманець — гроші полічи,
зустрівся приятель — перевір.**

○

**І службу не порушуй, і дружбу
не ламай.**

○

Друг плаче, недруг сміється.

○

**Друг судить по розуму, недруг —
по одежі.**

**Друг дивиться, як ти голову
тримаєш, ворог — як тебе ноги
носять.**

○

**Від розумного ворога часом буває
користь, від нерозумного друга —
школа.**

○

І один ворог небезпечний.

○

Від ворогів не бери дарів.

○

**Верблюд великий, але й рана на його
спині теж велика.**

○

**Нових друзів наживай, але й старих
не цурайся.**

○

**Той, хто шукає друга без вад,
самотнім зостанеться.**

Володій не добром, а розумом

**Світоч всесвіту — сонце, світоч
людини — знання.**

○

Знання дорожче від золота.

○

**Мудрець цінніший за коштовне
каміння.**

○

**Життя коротке, а наук багато,
вивчай те, що тобі необхідно.**

○

**Вчитися — те ж саме, що копати
криницю голкою.**

○

Навчитись легко, навчити важко.

Хочеш бути вченим,— ковтай ночами
кіптяву з лампи.

○

Якщо ти вчений,— увесь світ твій.

○

Розумний та обачливий і кроку
не ступить, перше ніж не перевірить,
куди ступити.

○

Більше знай, менше говори.

○

Той, хто багато знає, мало каже,
зате багато висловить.

○

Хвались не вчителем, а знаннями.

○

У кожній справі слід керуватися
розумом.

○

Знання та розум — як Хасан
і Хусан ¹.

¹ Х а с а н і Х у с а н — близнята.

Хто дорогу знає,— ніде не заблукає.

○

Хто дорогу знає,— не спіткнеться.

○

Замолоду поповною скарбницю
знань, на старості її витрачай.

○

Вчений не той, хто вчився, а хто
знання набув.

○

Вчений син мудріший за батька.

○

Дужою рукою одного побореш,
знаннями — тисячу.

○

Батько й з жуком не справився,
а син бугая подолав.

○

На те коня й кують, щоб
не спотикався.

○

І тварина заговорить, коли її вчити.

Неук — голий кийок.

○

Неук сам себе хвалить.

○

Неук хоч сам нічого не знає,
та не слухає того, хто щось знає.

○

Життя перозумного — тортурн.

○

Фарбувала брови, та вибила око.

○

Розум не купують.

○

Розум і виховання — близнята.

○

Більшого багатства, як розум, нема.

○

Земля без води мертва, людина без
думок — пустоцвіт.

○

Краще розум із зернину, аніж зріст
як у верблюда.

Не бий нерозумного, а напоум.

○

**Скажеш розумному — прислухається,
скажеш дурневі — посміється.**

○

**З розумним поведешся — мети
досягнеш, з нерозумним поведешся —
сорому не оберешся.**

○

**Не забивай гвіздок у камінь,
не витрачай слів на дурня.**

○

Говорити нерозумному — слів шкода.

○

Грати на тамбурі для осла.

○

Розум не в літах, а в голові.

○

**Нерозумна голова — невистояна
трава.**

○

Язик — терези розуму.

Помалу їдь — далі заїдеш.

○

Пері¹ не знає того, що знають
аксакали.

○

Той, з кого буде пуття, уже
в п'ятнадцять років людиною стає,
дурний і в сорок років лишається
дитиною.

○

У дурня розум після полудня.

○

Догана мудреця більше варта,
ніж похвала дурня.

○

Приходить гнів — тікає розум.

○

Гнів — ворог, тверезий розум — друг.

○

Дурень керує, а мудрий дивується.

¹ Пері — мудра дівчина з казки, фея.

Люди будують, дурний руйнує.

○

Чинара не гниє, арча не сохне.

○

Великий дурень, малий дурень —
однаково дурень.

○

Дурні не діляться на великих
і малих.

○

Осел навіть із Мекки ослом
повернеться.

○

Осел і в сорок літ скаче.

○

Скажуть: «Дурень помер», — повір.
Скажуть: «Розумним став», — не вір.

○

Вчися розуму в дурня!

○

Посолене не замерзне, дурень
не стане розумним.

**На кінці полиці сніг не втримається,
дурень розумним не стане.**

○

**Не бий, не лай дурня, а навчи його
діло робити.**

○

Десять разів міряй, а раз утни.

○

**Один помилиться — на тисячі
відіб'ється.**

○

**Той, хто помітив помилку і виправив
її, не помилився.**

○

**Краще бути головою кота, ніж
хвостом лева.**

○

Спитай у блазня, який тепер місяць.

○

**Теля спроможне лише до ясел
дотягтися.**

○

Кажі тому, хто слухає.

Нема троянди без колючок.

○

Нерозумному слово, як брудному мило.

○

Невеликий, та розумний кращий за великого, та нерозумного.

○

Дурня й без перекладача зрозумієш.

○

Нерозумний забуває навіть і те, звідки він родом.

○

Дурний розторгувався, коли базар кінчився.

○

Сказали дурневі шапку зняти, а він і голову зняв.

○

Верблюду жартома поле бавовнику з'їв.

**Нерозумному скажеш — одна біда,
а змовчиш — дві біди.**

○

**Краще за розумним іти, аніж
дурного вести.**

○

**Нерозумний чоловік бенкет
осоромить, нерозумна жінка дім
зганьбить.**

○

**Чого не ввібрав з молоком матері,
того з коров'ячим не вбереш.**

○

**Вийшов на дорогу шестирічний,—
дай дорогу шістдесятирічний.**

○

**Буде малий з аксакалами — мудрим
стане, буде аксакал з малими —
нерозумним стане.**

○

**Молодість міцна силою, старість —
мудрістю.**

Борода не від старості — від досвіду сивіє.

○

**Не питай у того, хто багато ходив,
а питай у того, хто багато бачив.**

○

Слухайся старшого, але зважай і на молодшого.

○

Верблюда розуміє караванщик.

○

Свого розуму тримайся, на чужий не покладайся.

○

Уріж гнів, додай здорового глузду.

○

Розуму не позичиш, коли вдома нема.

○

Вчися розуму в того, хто раніше за тебе сорочку зносив.

Намистинка на землі не зостанеться

Широкій душі і світ широкий,
вузькій душі і світ вузький.

○

Хороша людина — як дерево:
де коріння пустило, там і цвіте.

○

Людина твердіша від заліза, зате
ніжніша за квітку.

○

Легко людиною бути, важко
людяним бути.

○

Добрий Хасан — і людям, і нам;
лихий Хасан — ні людям, ні нам.

У плодоносне дерево завжди камінці летять.

○

Станеш супутником доброї людини— вона твоїм помічником буде, станеш супутником лихогої людини — на твою голову звалиться камінь завбільшки з гору.

○

Не колючкою до ноги чіпляйся,— квіткою на груди приколись.

○

Краще бути гіршим серед добрих, аніж кращим серед поганих.

○

Добрий не скаже слова лихого, лихий не скаже слова доброго.

○

Добра людина зла не має, лиха — совісті.

○

Шкода слова для глухого, шкода й погляду для лихого.

**Якщо лихий чоловік скаже,
що помер,— повір, якщо він скаже,
що добрим став,— не вір.**

○

**До лихого не наближайся, доброго
не цурайся.**

○

Доброму розкрий обійми.

○

**Від доброї людини й недобра лиха
не зазнає.**

○

**Бува, що доброму життя нема,
лихому — смерті.**

○

**Від лихого й брехливого навіть пес
тікає.**

○

**Хто на землю скоса дивиться, того
й земля боїться.**

○

Добре серце — світле лице.

**У кого нутро чорне, у того й лице
чорне.**

○

Плями й під лаком видно.

○

На чистому серці плям не знайдеш.

○

**Хочеш бути гірким,— перцем будь,
хочеш бути солодким,— медом будь.**

○

Сміливого й смерть боїться.

○

**Хоробрий помре — слава залишиться,
боягуз помре — що залишиться?**

○

Не дужий перемагає, а сміливий.

○

Хоробрий без ран не буває.

○

Хоробрий пізнається в бою.

Хоробрий умирає один раз, боягуз — тисячу.

○

За боягузом і смерть женеться.

○

Як померати щодня, краще померти один раз.

○

Якщо боягуз на варті, неодмінно скаже: «Військо на нас іде».

○

Боягуз і тіні коня жахається.

○

Зграю ворон і камінець наполохає.

○

За боягузом погнався, а він себе богатирем уявив.

○

Собака в своїй халабуді сміливий.

○

Змія один раз на рік шкуру міняє, зрадник — тисячу разів.

Ганьба гірше од смерті.

○

**Лиха слава за версту наперед
біжить.**

○

**У горіха багато шкаралупи,
у поганої людини — поганих звичок.**

○

У поганої дині багато зернят.

○

**Від поганого насіння не жди добрих
сходів.**

○

Хворих зубів кліщами позбуваються.

○

**У вовка свояків чимало, зате
близьких родичів нема.**

○

Чорне до білого так і пристас.

○

І п'ять пальців не однакові.

**Чорний собака, білий собака —
однак собака.**

○

**Хто добра не бачить, той зла
із серця не вижене.**

○

**Цєві хоч і хвоста відрубай,—
бараном не стане.**

○

Баран, а на вовка схожий.

○

Хоч і очі витріщив, а левом не став.

○

З паці лева здобичі не вирвеш.

○

Осиного гнізда не воруши.

○

**Такий з вовка сторож при вівцях,
як з козла — при капусті.**

○

**Не піддавайся ворожій брехні,
не слухай підлабузника.**

**Хто вихваляє в іншому те, чого
в нього немає, той насміхається.**

○

Хитрий сльозою лякає.

○

Хитрого птаха за дзьоба ловлять.

○

**Сам сорочку пропив, а сміється
з того, у кого рукави на ліктях
латані.**

○

**З вином подружишся — голим
зостанешся.**

○

**Краще сміятися останнім, аніж
першим.**

○

Спершу розсуди, потім засуди.

○

Важко самому себе засудити.

○

В оленя бувають лиш очі винні.

**Біди натворив карнайчи, а суд
засудив сурнайчи ¹.**

○

**Хто айран випив — утік, хто кухоль
облизав — спіймався.**

○

**І на рівній дорозі людина часом
спотикається.**

○

Помилився — наперед наука.

○

**Біда злодієві, як зійдуться родичі
того, кого він пограбував.**

○

Злодієві усі злодіями здаються.

○

**Чужий кінь брикливий, чужий одяг
маркий.**

¹ Карнайчи, сурнайчи — музиканти. Перший із них грає на карнаї, другий — на сурнаї.

**Хто за вогнем прийшов, сита
не візьме.**

○

**«Не так собі курдюк на полі
лежить»,— міркує вовк.**

○

**Куди б ворона не залетіла, вона
соколом не стане.**

○

**Нема сорому в невірної людини,
нема вірності у безсоромної.**

○

Хай буде не білим, а чистим.

○

Тхір хоч і злий, та не лев.

○

Мурашці й крапля — озеро.

○

**Не дай боже верблюдові крила,
сяде на дах — провалить.**

○

Мізерна порошок, а оку боляче.

**І маленький камінець часом голову
проб'є.**

○

**І жаба квакне, коли на неї
наступити.**

○

Тростина ламається там, де гнеться.

○

Він і самого шайтана навчить!

○

**Тупим ножем як на гріх
і поріжешся.**

○

Той, хто роздягся, води не боїться.

○

**Кого змія ужалила, той строкатого
мотузка боїться.**

○

**Попав кінь у колодязь,—
танцюватиме на його маківці жаба.**

○

**Кого колючка хоч раз уколола, той
обережно ступає.**

Хто рота обпік,— на кисляк дмухає.

○

Хто у воду впав, дощу не боїться.

○

**Перш ніж бажати комусь смерті,
побажай собі здоров'я.**

○

**Поглянь, як виглядає людина,
а тоді вже питай про її здоров'я.**

○

Біля сміття ходити—очі запорошити.

○

**Спершу на себе поглянь, потім
смійся з вад іншого.**

○

**Не можеш на коня сісти — стремено
не кляни.**

○

**Не звинувачуй камінь, об який
спіткнувся.**

**Хто рие яму іншому, сам у неї
впаде.**

○

**Удар спершу сам себе, не болітиме—
вдарив іншого.**

○

Уникай кози, що з базару вернулася.

○

По кінчику носа кулаком не бий.

○

**У кого обличчя червоне, того
не присоромиш.**

○

**Не підглядай у чужі двері — і на
тебе крізь дувал¹ можуть дивитися.**

○

**Двері, крізь які заходиш, не зачиняй
наглухо.**

○

Стукай навіть у розчинені двері.

¹ Д у в а л — камінна огорожа.

Не дістала кішка м'яса, а сказала:
«Фе, яке!»

○

Хто сам упав,— не плаче.

○

У верблюда спитали, чи подобається
йому арабський скакун. «Якби
в нього був горб, було б набагато
краще»,— відповів він.

○

Скромність прикрашає людину.

○

Навчишся ввічливості у грубіяна!

○

Якщо сказати «геть!», то й баран
зрозуміє.

○

У п'їтмі не кажи: «Не бачу».

○

Той, хто почув, переконує того, хто
побачив.

**Хто сонця не бачив, той і вдень
свічку запалює.**

○

Він і волосини твоєї не вартий.

○

**В одній норі два борсуки
не вживуться.**

○

Ворона вороні ока не виклює.

○

**Не можна сказати, що пес
не кусається, а кінь не брикається.**

○

**Перед наполегливим і гори голову
схилять.**

○

**Не кажи про гори, що круті:
наважився — подолаєш.**

○

**Миші й такнора тісна, а вона ще
й сито до хвоста причепила.**

**На блоху розгнівався, а ковдру
спалив.**

○

**Розгнівався на Мусу, накинувся
на Ісу.**

○

Тікав од диму, а попав у полум'я.

○

**У кишені ні гроша, а в зуби
верблюдові дивиться.**

○

**У господі борошна ані пилінки,
а на подвір'ї — два тандири¹.**

○

Невдаху і на верблюді пес покусав.

○

**Хочеш бути здоровим,— не їж
багато, хочеш бути шанованим,—
не говори багато.**

¹ Т а н д и р — піч для випікання узбецьких коржів.

Надто обережний завжди кінчає тим,
що сам собі око вибиває.

○

Якщо виноградну лозу не вкоротити,
вона й до Капгара доповзе.

○

Поважай інших — і тебе
поважатимуть.

○

Тому, хто просить,— соромно, а хто
відмовить,— вдвічі соромно.

○

Намистинка на осячій гривці —
не корона.

○

Сісти на осла — ганьба. власти —
ще більша ганьба.

○

Не гребуй лошам — не
сьогодні-завтра воно конем стане.

○

Не хвалися вчорашньою славою.

Якщо вже верблюда вітер заносить,
то козу шукай на небі.

○

Сів на коня — й забув про батька.

○

Півень усюди однаково співає.

○

З чужого коня посеред дороги злазь.

○

Хто тримається за два човни,
неодмінно утопиться.

○

По кривому кілку бий кривим
дрючком.

○

Скуний і щедрий з одного джерела
не п'ють.

○

Маєш сором — не канюч, маєш
добро — не ховай.

○

Від скупого не жди гостинця.

**Що щедрий має — громада їстиме,
що скупий надбав — сам їстиме.**

○

**Людина добра знайде — поділиться,
лиха та скупа знайде — ногою
наступить.**

○

Скупий своє добро землі дарує.

○

**Що проковтнув — моє, а що жую —
ще невідомо чиє.**

○

**Волосни із черстого коржа
не витягнеш, у скупого і півтаньги
не випросиш.**

○

**Брати в борг — оживає, повертати —
помирає.**

○

Марнотратство — не щедрість.

○

**Чесний по собі славу залишить,
нечесний — брехню.**

**Якщо кажан сонця не бачить, то хто
в цьому винен?**

○

**Яка користь з того, що світ
просторий, коли в тебе взуття тісне.**

○

Викроюй халат по собі.

○

По коневі й збруя.

○

До дірявого чапана золота латка.

○

По казанові й покришка.

○

**Мідному казанові глиняна
покришка.**

○

**Хочеш знати, чого людина варта,—
підведи її до чужої біди або радості.**

○

**Не про своє черево дбай, а про свою
честь.**

**Перед гордовитим і тримайся гордо,
перед тим, хто тобі вклонився, сам
до землі схились.**

○

Густий карагач дощу не пропустить.

Нехай язик і серце єдині будуть

Слово — шлях до серця.

○

Слова ясні — думки ясні.

○

Вітер гори руйнує, слово людей
єднає.

○

Добре слово — коротке.

○

Слово без думки, як колос без зерна.

○

Прислів'я — слову прикраса.

○

Нема в тебе хліба м'якого, зате
є в тебе слово ніжне.

**Поетові потрібні три речі: слово,
голос і музика.**

○

**Харчі смачні посолені, людина
приємна мовою.**

○

**І полюбивши за язик, і розлюбивши
за язик.**

○

**Слова його купи не держаться,
а язик балакати не стомиться.**

○

**Пережуй слово в роті, перш ніж
його вимовити.**

○

**Тобі кажу, дочко, а ти, невістко,
слухай.**

○

Що сказано у вічі — без отрути.

○

**Сказати — язик заболить, змовчати—
душа заболить.**

Сам невеликий, а слово — як постріл.

○

Доброму слову і слон підкориться.

○

**Слово дошкуляє і кісткам, палиця—
тільки тілу.**

○

**Доброму слову душа радіє, лихе
слово б'є як кілок по голові.**

○

**Доброго слова слухайся, на лихе
латку нашій.**

○

**Добрі, говорячи, милують, злі —
кусають.**

○

Рана від лихого слова не загоїться.

○

**Рана від меча заживе, рана від слова
ніколи не загоїться.**

○

Хто давнє згадає — лиха не мине.

На добре слово і вуж із нори
виповзає, на лихе слово — ніж
із піхов вилітає.

○

Гострий язик — дар небесний,
довгий язик — кара божа.

○

Хоч кажи, хоч не кажи глухому,
однаково повз вуха пройде.

○

Як гукнеш, так і обізветься.

○

Шаблюка крива, а в піхви прямо
лізе.

○

І щоб сито попросити, язик
потрібний.

○

Сказане слово — випущена стріла.

○

Слово із тридцяти зубів виходить,
та тридцять родів обходить.

Сказаного не проковтнеш.

○

Хто говорить не подумавши,— біду
накличе.

○

Язиком говори, а руками не махай.

○

В лихий рот — камінці, в солодкий —
гостинці.

○

Що скажеш, те вухо неодмінно
почує.

○

Слухай більше, говори менше.

○

Кажі тому, хто слухає, хто слово
в серце приймає.

○

Казав — ніби жартував, а що на
серці мав,— усе виклав.

○

Слово та слово — не однакові, у слові
тридцять дві сторони.

**Слово від слова відрізняється, у слів
тридцять дві ціни.**

○

**Слово базіки на слово не схоже,
а з языка так і сходитьь.**

○

Для базіки й місяць не заходитьь.

○

На серце прийде — з языка зійде.

○

Слово дасть, а полотно не дасть.

○

Багато слів — вантаж для ослів.

○

**Від слова «халва» в роті солодко
не стане.**

○

Не вір солодкоречивому.

○

Бережеш слово — збережеш голову.

**На гірке запитання не жди солодкої
відповіді.**

○

Язик і до Мекки доведе.

○

Питати — не соромно.

○

**Якщо на добре діло кличеш, гукай
без утоми.**

○

**Що було, те сплило; скажи про те,
що буде.**

○

**Хто багато обіцяє, той рідко слова
дотримує.**

○

**Лев не повертає назад по власному
сліду, джигіт не одступається від
свого слова.**

○

**Що в тверезого на умі, те в п'яного
на язиці.**

Собака гавкає, а караван іде.

○

Балачок мішки, а як до діла —
то шукай його на строкатій горі.

○

Багато тужити — сухоти нажити.

○

Новий глек — вода чиста.

○

Самою ласкою далеко не поїдеш.

○

Не все кажи, що пам'ятаєш.

○

Не вір кульгавому псові.

○

Правда не вмирає.

○

Правда гостріша від шаблі.

○

Правда і гнеться, та не ламається.

Місяць полою халата не прикриєш.

○

Казати правду у вічі не гріх.

○

Правда часом — гірка.

○

Правда — світло розуму.

○

Правді суд не страшний.

○

Правда знайде собі місце.

○

Правдиве слово не завжди солодке.

○

Правда часом і братові не до душі.

○

**Правдиве слово часом і рідному
батькові не сподобається.**

○

**Правдиве слово камінь проб'є,
брехливе — голову.**

Прямим ростеш — трояндою будеш,
кривим ростеш — прахом будеш.

○

У кривого й тінь крива.

○

З поганих уст і слово погане.

○

Прямою дорогою підеш — скарб
знайдеш, кривою дорогою підеш —
біду знайдеш.

○

Криве дерево рівним не стане.

○

Криве дерево тільки пила
випрямить.

○

Б'ють за брехню, люблять за правду.

○

Якщо прийшов по воду,— не ховай
відра за спиною.

○

З кривого комина — дим кривий.

У винного ноги тремтять.

○

Людина, яка звикла казати неправду, звикає й вірити неправді.

○

Брехуна пізнають не по словах, а по очах.

○

Брехуна за носа зловлять.

○

У брехуна й шурпа¹ не закипає, а закипить — вибіжить.

○

Брехунові ніхто не вірить.

○

Правда, сказана брехуном, здається брехнею.

○

Брехливе слово — мертво.

¹ Ш у р п а — суп.

**Кажі правду навіть тоді, коли
тобі до голови меча приставили.**

○

І коли сидиш криво, говори прямо.

○

**І в кривому провулку кажи пряму
правду.**

○

**Зірки від того не погаснуть, що діти
на них дмухають.**

○

Вода зійде, каміння лишиться.

○

**Плакатимеш щиро, то й із сліпих
очей сльози поллються.**

○

Праведне добро на користь піде.

○

**Не завжди ситно, зате на душі
спокійно.**

○

У кого корж за пазухою, той ситий.

Була б без печалі їжа, була б без
морокн голова.

○

Ячмінь і пшениця — харчі, срібло
й золото — камінь.

○

Земля не старіє, сонце не гасне.

○

Капає море, пустеля не капає.

○

Останній тиждень зими не довго
триває,— усього шість днів, та якщо
зима розгнівається, то це суворі дні.

○

Абрикоси — не огірки, щоб їх
узимку в парниках вирощувати.

○

Не жартуй із річкою.

○

Зима з голим мечем приходить.

○

Чекай, поки червоний сніг випаде!

**У найлютіший мороз просо достигло,
у найбільшу спеку бик змерз.**

○

**Сніг — накидка для землі, дощ —
шурпа.**

○

Пройшла хмара — дощу не жди.

○

Темна ніч не вічна.

○

Небо далеко, а земля тверда.

○

**Хворобу приховаєш — лихоманка
видасть.**

○

Не всякий старий — твій дідусь.

○

Стара одежа нову береже.

○

Де старість, там і добрість.

**Червоніє яблуко, дивлячись
на яблуко.**

○

Око правдивіше за вухо.

○

**Чи душа солодша, чи халва
солодша?**

○

**Якщо горя не звідав, щастя
не оціниш.**

○

**Без лиха добра не буває, без добра —
лиха.**

○

Вдарять по рогах, у копитах віддає.

○

Горя горюванням не позбудешся.

○

Від своєї тіні не втечеш.

○

**Двічі по п'ятнадцять — однаково
тридцять.**

Де гнів, там і милість.

○

У вогню зубів немає, де сухе,
де сире,— не розбирає.

○

Випадку можна уникнути, та
не звичаю.

○

Та гора, на яку ти зійдеш, хай буде
високою.

○

Кочерга довга — руку не обпечеш.

○

У загубленого ножа рукоятка золота.

○

Солодке — вилизуть, гірке —
виплюнуть.

○

Без вітру й листя не шелестить.

○

Людина з'являється на світ лише
один раз.

**Прив'язаний пес до полювання
непридатний.**

○

З однієї дошки дім не поставиш.

○

**Один палець укусиш — усій руці
боляче.**

○

Ніготь від м'яса не відділиш.

○

Була б їжа — казан знайдеться.

○

Краще хвороба, аніж борг.

○

Поки крапля капне, ріка протече.

○

Глек двічі не розбивається.

○

Коза до ста років не живе.

○

І в бережене око порошина попаде.

**Колесо крутиться — вісь
перетирається.**

○

Терпіння й зачинені двері відчинить.

○

Сон і лева звалить.

○

Сон постелі не вибирає.

○

**Від життя відмовишся,— красуні
не побачиш, в гори не
піднімешся,— краси не побачиш.**

○

**Якщо вода вище голови піднялася,
не мірай, на скільки.**

○

Волосся сивіє, а голова шаліє.

○

**Краще погане м'ясо сьогодні,
як курдючне сало завтра.**

○

Верблюда з ложки не напоїш.

Одним зернятком не наїсишся.

○

Купуватимеш корову,— вибирай
добру, а не вмієш вибирати,— купи
рябу.

○

Пастухів багато — барани гинуть.

○

Одному води напиться ніде, другому
від води схватися ніде.

○

Що сліпий побачить — не випустить,
що глухий почує — не пропустить.

○

Нема тіста кислого,— печи коржі
з прісного.

○

І сухе займеться, і сире займеться,
якщо в лісі пожежа станеться.

○

Бити не б'є, а з великою палицею
бігає.

Совість без зубів, а кусається.

○

До хвороби ще й чиряк.

○

Таємниця — твій полонений.

○

Надмірна похвала шкодить.

○

Ніс хоч і нечистий, та не відігнеш.

○

**Свояк — на коня сідай, чужий —
з коня злязь.**

○

Чуже взяти — своє втратити.

○

**Шайтана спитали: «Глину їстимеш?»
Шайтан спитав: «Масла дати
не забудеш?»**

○

**Спитали верблюда: «Чом у тебе шия
перівна?» — «А що у мене рівне?» —
спитав верблюд.**

Як нема коня, то й ішак — аргамак.

○

Кінь — крила джигіта.

○

**Доброго коня не бий, не лай — сам
біжить, поганому коневі — й тисячі
ударів мало.**

○

**Влітку не ховай теплого одягу,
а взимку й поготів.**

○

Кішці сміх, а мишці — смерть.

○

**Молодий лякає тим, що піде,
старий тим, що помре.**

○

**Хто помирав — з життям розлучився,
а хто нездужав — жити лишився.**

○

Від смерті не відкупишся.

○

Раб свого шлунка.

Тіло є, імені нема.

○

Вибирай дім, а не сусідів.

○

Продаси сусідові килим,— сам на ньому скраєчку посидиш.

○

Ти спокійний — і сусіда твій спокійний.

○

Любиш гостювати, люби й до себе звати.

○

Запросив слона в гості — зроби велику браму.

○

Не просили — не йди, а просили — не гайся.

○

Гість не довго гостює, зате багато бачить.

Гість у перший день — золото,
на другий — срібло, на третій —
мідяк, на четвертий — жаба.

○

Кого не знають, того й не шанують.

○

Йдеш на той — ходи попоїєши.

○

Надокучливого гостя не шанують.

○

Сорок днів кланяйся господі, в якій
один раз солі скуштував.

○

Жаданий гість радість приносить.

○

Гостя шанують краще від батька.

○

Не дивись, як відлітає чорногуз,
дивись, як прилітає.

○

Постав частування перед гостем
і дай волю його рукам.

**Прийшов у гості молодий —
до роботи його, прийшов у гості
літній — до столу його.**

○

**Дали винограду — не питай, з якого
саду.**

○

**Смачне частування у того,
хто частує.**

○

**Хто чваниться, — голодним
лишається.**

○

**Хто частувати не хоче, у того
й плов не звариться.**

○

В гостях і кішці не кажи: «Тпрусь!»

○

**З долоні годувати — і пташеня
не нагодусш.**

○

**Нехай гість пригощається
не питаючи.**

**Спершу соромився той, хто
пригощався, потім соромився той,
хто пригсщав.**

○

**Прийшов по своїй волі, пішов
по волі господаря.**

○

**Якщо миші приходить кінець,—
вона з кішкою починає загравати.**

○

**Що на землю впало,— сироті
належить.**

○

**Невістка хоч і затуляється, а голос
її й крізь гори проривається.**

○

Дружина — троянда дому.

○

**Життя без дружини — нудьга, життя
без дітей — туга.**

○

**І за ким тільки син не піде, і за кого
тільки дочка не вийде.**

**Чоловік і жінка помиряться раніше,
ніж роса висохне.**

○

**Поганий кінь колю псує, погана
жінка — дім.**

○

Чоловік — голова, дружина — шия.

○

Який чоловік, така й жінка.

○

**В один чобіт дві ноги не влізуть,
в одній душі два кохання
не помістяться.**

○

**Краса потрібна на весіллі, любов —
на все життя.**

○

У красу коржа не вмочиш.

○

Знайомство — на рік, шлюб — на вік.

○

Яким уродився, таким і буде.

Людина без любові — камінь, людина
без прагнень — залізо.

○

Перш ніж вибрати наречену,
придивись до її матері.

○

Не купуй коня в дощ, не бери жінки
в свято.

○

Не бери дівчини, яку мати хвалить,
не упусти дівчини, яку люди
хвалять.

○

Сова не приведе сокола.

○

Ялова корова більш за всіх реве.

○

У поквапливої дівчини не буде
доброго чоловіка.

○

Гарний і в лахмітті — гарний.

○

І кішка на сонці марно не гріється.

Подрузі довіряєш — чоловіка
втратиш.

○

В гарний день і одружитись добре.

○

Переступить суперниця поріг —
вповзе сварка в дім.

○

Дівчину віддай за того, хто
її любить.

○

По любові зійтись — повік
не розійтись.

○

Дочка в домі вироста — і військо
біля дому вироста.

○

Сварка в твоїй дім на день увійшла,
а дружба із дому на місяць пішла.

○

Не будь сином свого батька, а будь
сином людини.

Для людини найдорожче — її діти.

○

**Дім з дітьми — базар, без дітей —
мазар¹.**

○

**Хто батька свого образив, того люди
зневажатимуть, хто матір свою
образив, не матиме шматка хліба.**

○

**Хто батька свого образив, у того
мрії не збудуться.**

○

**Своє дитя хоч і штовхнеш —
не проженеш, чуже дитя прикуєш —
не втримаєш.**

○

Оціниш батька, як батьком станеш.

○

Посієш добро — пожнеш благо.

○

У кого душа є, у того й мрії є.

¹ М а з а р — кладовище.

З М І С Т

- 5 Вступне слово *Віктора Мухи*
- 12 Радянські народи живуть у дружбі
й згоді
- 24 В одних турбота: «Де робота?»,
в інших турбота: «Що з'їсти?»
- 46 Аллах лякає дехканина громом,
чорт — рогом, а мулла — аллахом
- 56 Дерево міцне корінням, людина —
друзями
- 64 Володій не добром, а розумом
- 76 Намистинка на землі не зостанеться
- 98 Нехай язик і серце єдині будуть

УЗБЕКСКИЕ ПОСЛОВИЦЫ
И ПОГОВОРКИ

С б о р н и к

Составил и перевел
Виктор Иванович Муха

Серия «МУДРОСТЬ НАРОДНАЯ»

(На украинском языке)

Видавництво «Дніпро»,
Київ, Володимирська, 42.

Редактор *З. Г. Коваль*
Художник *В. Я. Савадов*
Художній редактор *В. В. Машков*
Технічний редактор *О. І. Дольницька*
Коректор *А. В. Кудрявцева*

Виготовлено на книжковій фабриці
«Жовтень» республіканського
виробничого об'єднання
«Поліграфкнига», Київ, вул. Артема, 23а.

БФ 29566.

Здано на виробництво 25.X 1974 р.

Підписано до друку 10.II 1975 р.

Папір машинно-крейдяний.

Формат 70×108¹/₆₄.

Фізичн. друк. арк. 2.

Умовн. друк. арк. 2,8.

Обліково-видавн. арк. 2,448.

Ціна 22 коп.

Замовл. 599. Тираж 50 000.

11

